ІФЛА

Відправна точка для бібліотек і ШІ

Додаток І до Маніфесту про Інтернет

Травень 2025

ШІ – комплекс перспективних технологій, які потенційно здатні підтримувати основоположні бібліотечні цінності, пов'язані з доступом до знань та їх створенням. Водночас це вкрай суперечлива технологія, а окремі сучасні тенденції її розвитку вже спричиняють негативні наслідки. Надзвичайно важливо, щоб будь-які вигоди від ШІ розподілялися справедливо, а його розроблення здійснювалося на засадах відповідальності та сталого розвитку у найширшому розумінні.

Бібліотечні цінності та питання етики мають велике значення для відповідального використання ШІ в суспільстві. Вони спрямовані на забезпечення рівного доступу до знань для всіх та права на вільне вираження думок. Вони відстоюють принципи відкритості та публічності, водночас належним чином враховуючи особисту приватність, конфіденційність організацій та права інтелектуальної власності.

У певному сенсі термін «ШІ» є надто широким, і часто доцільніше говорити про конкретні технології, як-от про машинне навчання або великі мовні моделі. Однак у широких публічних дискусіях та державній політиці вживається більш загальний термін, тому важливо, щоб бібліотеки також сформулювали власне його розуміння. Тому тут ми визначаємо ШІ у широкому розумінні, охоплюючи вже добре відомі й звичні технології, а не лише генеративний ШІ.

Основна ідея цього документа полягає в тому, що ми як професійна спільнота зобов'язані забезпечити відповідальне використання потенційних переваг ШІ для доступу до знань і їх створення, а також протидіяти його шкідливим аспектам. Документ містить перелік ключових питань, які бібліотекарям слід враховувати під час оцінювання та обговорення переваг і ризиків ШІ. Це стислий, практичний інструмент, що сприятиме розвитку фахової дискусії щодо ШІ – насамперед через постановку запитань, а не надання готових відповідей, у яких, зрештою, також мають враховуватися широкий спектр та стрімка еволюція цих технологій.

Хоча цей документ має слугувати інструментом підтримки бібліотекарів в оцінюванні етичного використання ШІ, ми не рекомендуємо розглядати його як універсальне рішення для остаточного визначення можливих способів і сфер застосування ШІ. Не слід його трактувати і як самодостатній інструмент для ухвалення рішень. З огляду на це ми наполегливо закликаємо всіх долучатися до обговорення цих питань з колегами, спорідненими організаціями та іншими бібліотеками задля забезпечення ефективного використання ШІ з урахуванням конкретних особливостей та умов.

Розглядаючи питання ШІ, бібліотекам варто враховувати важливість інших стратегічних документів ІФЛА [1], інших заяв бібліотечного сектору щодо ШІ [2], а також результати широких міжнародних дискусій щодо етики й регулювання ШІ [3]. З огляду на швидкі зміни у цій сфері, ми очікуємо, що цей документ доведеться часто оновлювати.

Ці рекомендації є частиною серії тематичних публікацій, які вийдуть у 2025-2026 роках після оприлюднення у 2024 році переглянутого Маніфесту ІФЛА про Інтернет.

Роль бібліотек

Бібліотеки співпрацюватимуть з різними стейкхолдерами з метою чіткого визначення принципів відповідального використання ШІ.

Вони можуть впливати за шістьма основними напрямами:

1. Розроблення або ліцензування ШІ для бібліотечних послуг
2. Участь у розробленні та навчанні систем ШІ, створюваних в інтересах суспільства
3. Консультування користувачів бібліотек щодо вибору та використання безпечних і відповідальних сервісів ШІ (AI services)
4. Сприяти розвитку грамотності у сфері даних, алгоритмів та ШІ як складової інформаційної та загальної цифрової грамотності користувачів та громадськості
5. Консультування щодо ШІ в межах організації, до складу якої входить бібліотека
6. Підтримка відповідального використання ШІ в суспільстві та його належного регулювання

Можливі переваги ШІ

У 2025 році термін «ШІ» тісно асоціюється з генеративним ШІ, але у цих рекомендаціях ми вживаємо його як узагальнений термін для позначення низки цифрових технологій, частина з яких вже певний час застосовується в бібліотеках і які, за умови відповідального розроблення, можуть сприяти розширенню доступу до знань завдяки:

- оцифруванню, зокрема перетворенню друкованих і рукописних текстів, усних, мультимедійних та візуальних матеріалів у машиночитані формати;
- описуванню великих масивів контенту, зокрема створенню метаданих;
- рекомендаціям, адаптації, персоналізації та фільтрації контенту;
- узагальненню та синтезу;
- аналізу даних;
- перекладу;
- інтерактивності.

Крім того, застосунки ШІ мають потенціал для вдосконалення бібліотечного обслуговування та спрощення окремих бібліотечних процесів шляхом автоматизації рутинних завдань, підвищуючи їх надійність.

ШІ також може створювати додаткові можливості для окремих категорій користувачів, наприклад, шляхом поліпшення доступності, зокрема для людей з інвалідністю.

Бібліотекарі несуть відповідальність за максимальне використання переваг ШІ для забезпечення доступу до інформації на засадах справедливості, відповідальності та сталого розвитку, а також за протидію його використанню, яке є принципово неетичним.

До потенційних сфер використання ШІ в бібліотеках належать:

– впровадження систем рекомендацій книжок або статей;
– підтримка відповідального використання користувачами інструментів генеративного ШІ в процесі пошуку даних та на інших етапах дослідницького циклу;
– надання доступу до сервісів, доповнених ШІ;
– використання ШІ для покращення доступу до бібліотечних фондів;
– розроблення бібліотечного або корпоративного чат-бота для відповідей на довідкові запити;
– розроблення застосунку на основі технології доповнення генерації пошуком (Retrieval Augmented Generation – RAG);
– надання даних для навчання моделей ШІ;
– використання генеративного ШІ для виконання професійних завдань – таких, як реферування текстів або складання проєктів документів і навчальних планів.

Можливі ризики ШІ

Досягнення зазначених переваг на засадах справедливості, відповідальності та сталого розвитку можливе лише за умови належного врахування й подолання типових проблем, пов'язаних із технологіями ШІ. До таких проблем належать:

1. **Перебільшення нібито доведених переваг ШІ та ажіотаж навколо нього.** У бібліотечній сфері досі існує обмежена кількість прикладів використання ШІ з доведеною економічною вигодою. Деякі твердження щодо можливостей ШІ є радше проявом надмірного ажіотажу. Тому поза увагою можуть залишатися простіші, ефективніші та справедливіші способи розв'язання проблем, ніж застосування ШІ. Водночас окремі випадки використання ШІ вже сьогодні можуть спричиняти негативні наслідки.
2. **Неточна та оманлива інформація.** ШІ функціонує на основі розрахунку ймовірностей. Це нерідко призводить до помилок – наприклад, у формуванні рекомендацій або фільтруванні даних. Генеративний ШІ має загальновідомі вади: застаріла інформація, правдоподібна, але недостовірна, відсутність посилань на джерела та вигадування джерел. У випадках, де точність є критично важливою, це становить серйозну проблему.
3. **Упередженість.** Окрім упередженості внаслідок недосконалості алгоритмів, результати ШІ можуть відображати неконтрольовані упередження у даних, які використовуються для навчання. Це може призводити до відтворення шкідливих стереотипів і, у свою чергу, відштовхувати окремі спільноти від використання ШІ.
4. **Загрози культурному та мовному різноманіттю, а також повазі до різноманітних систем знань**. ШІ, розроблений без дотримання принципів інклюзивності, збільшує ризик відтворення колоніальних структур влади та нівелює зусилля бібліотек, спрямованої на деколонізацію фондів і професійної діяльності.
5. **Зловживання ШІ для поширення дезінформації, оманливої інформації та цензури**. Використання ШІ з недоброчесною метою може завдавати значної шкоди інформаційному середовищу.

6. **Нерівність у доступі.** Ті, хто мають обмежений доступ до цифрових технологій, недостатній рівень навичок або невпевнено користуються цифровими послугами, можуть опинитися у невигідному становищі, якщо їхні потреби не будуть враховані при розробленні відповідних систем. З огляду на високу вартість ШІ-систем, вони часто доступні лише більш розвиненим державам, установам та заможнішим користувачам.
7. **Відсутність зрозумілих пояснень і непрозорість.** Принципи роботи ШІ за своєю природою складні для повного розуміння, а сам він часто функціонує непомітно. Багатьом компаніям, що займаються ШІ, бракує прозорості щодо критично важливих питань, зокрема щодо того, які дані використовувалися для навчання моделей. У разі помилок, допущених ШІ, може бути незрозуміло, хто несе відповідальність за їх наслідки. Користувачам завжди повинно бути зрозуміло, коли і яким чином використовується ШІ.
8. **Загрози конфіденційності та безпеці.** Сучасний розвиток систем ШІ часто супроводжується використанням для їх навчання даних, отриманих від користувачів без їхньої усвідомленої згоди або можливості відмовитися від такого використання. Збирання, використання та продаж даних можуть становити загрозу безпеці користувачів.
9. **Загрози авторському праву та правам авторів**. Сучасний ШІ нерідко навчається на матеріалах, захищених авторським правом. Доступ до вихідних даних не завжди є правомірним, а у деяких правових системах це суперечить закону. Можуть також приховуватися неявні витрати, пов’язані з навчанням ШІ, зокрема витрати бібліотек на отримання даних із бібліотечних репозиторіїв.
10. **Недостатнє залучення стейкхолдерів до консультацій.** Спостерігається тенденція до розроблення ШІ без належного залучення та консультацій із широким колом стейкхолдерів – зокрема з тими, кого ШІ може стосуватися або представляти.
11. **Загрози людській суб’єктності.** ШІ може полегшувати життя, але водночас може призвести до втрати навичок і впевненості у собі, формуючи технологічну залежність. ШІ часто використовується непомітно або непрозоро, що може призводити до обмеження людського вибору.
12. **Загрози витіснення з ринку праці або трудова експлуатація.** Уже сьогодні деякі роботодавці використовують ШІ для витіснення фахівців творчого профілю. Розроблення ШІ нерідко покладається на низькооплачуваних працівників із нестабільною зайнятістю, які виконують складні, а іноді й травматичні завдання з маркування та фільтрування даних.
13. **Значний екологічний вплив.** Цифрові технології впливають на довкілля через використання сировини та енергії для виробництва та транспортування пристроїв, а також через споживання електроенергії, необхідної для навчання та експлуатації ШІ. ШІ, особливо генеративний, потребує значних витрат електроенергії та прісної води для охолодження центрів обробки даних.
14. Надмірний вплив **нерегульованих, монополістичних технологічних компаній та небезпека деструктивної міжнародної**

конкуренції у сфері ШІ. Замість того, щоб сприяти сталому розвитку на благо всього людства, багато аспектів розвитку ШІ зосереджено в руках тих, хто непідзвітний суспільству. Розвиток ШІ має здійснюватися на місцевому рівні з урахуванням культурних особливостей. Перевагу слід надавати відкритим, загальнодоступним підходам.

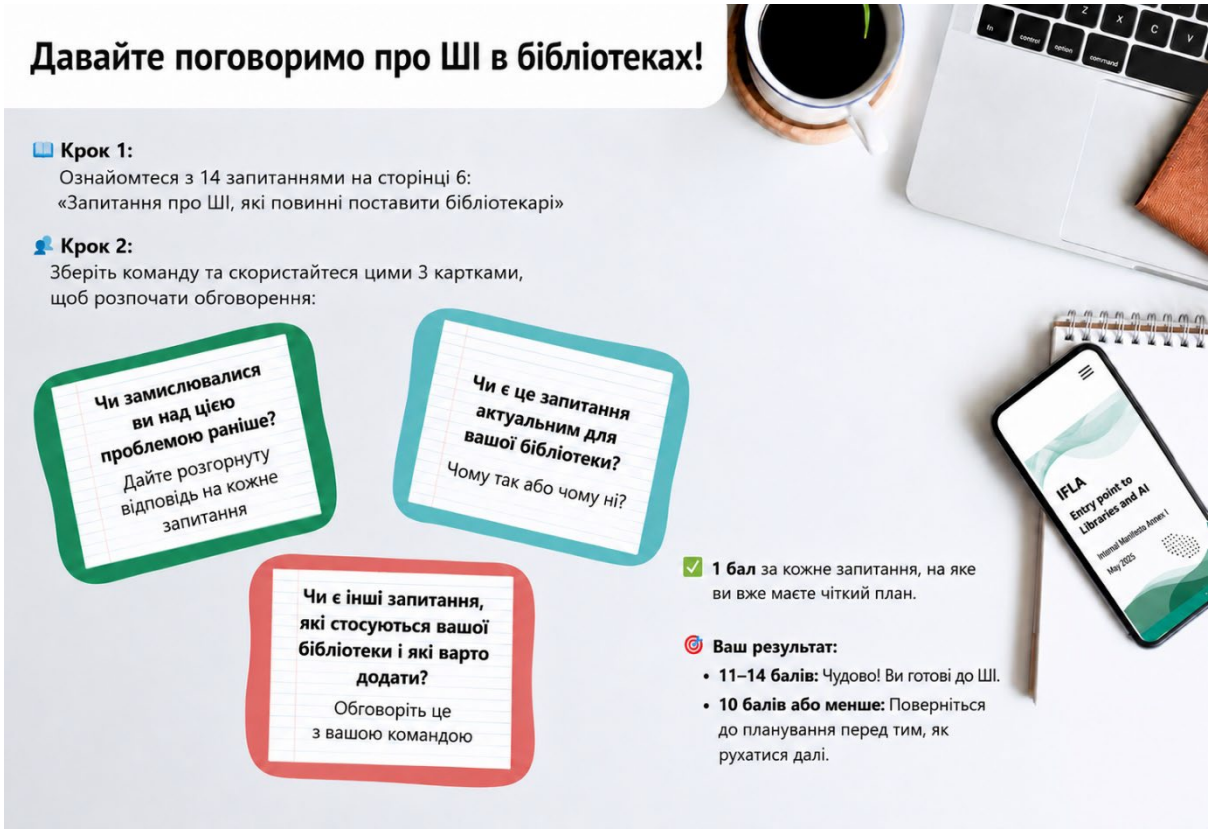
14 запитань про ШІ, які мають поставити бібліотекарі

Прагнучи скористатися перевагами ШІ та водночас мінімізувати ризики, бібліотекарі можуть поставити запитання щодо конкретного сервісу ШІ, який може використовуватися у бібліотеці (залежно від конкретних умов та обраного інструмента).

Ці запитання мають використовуватися як інструмент самоперевірки з метою оцінювання можливих ризиків та переваг використання ШІ у бібліотеці. Ілюстрації, розміщені під запитаннями, можна використовувати під час групової гри або інтерактивного обговорення для того, щоб розглянути ці питання у більш динамічному форматі.

1. У чому полягають переваги доступу до знань та їх створення? Чи виправдані зусилля/витрати на їх забезпечення з огляду на пріоритети бібліотеки та наявні альтернативи?
2. Який рівень точності, актуальності та неупередженості інформації, яку надає ШІ, і яким чином пояснюється цей рівень точності у процесі використання?
3. Які запобіжні заходи вжито для мінімізації упередженості та відтворення шкідливих стереотипів і хибних припущень?
4. Яким чином ШІ забезпечує захист і підтримку різним інтелектуальним системам та культурному і мовному різноманіттю?
5. Чи може доступність ШІ для зловмисників сприяти поширенню оманливої інформації або цензури?
6. Чи можливе рівноправне користування перевагами ШІ з урахуванням аспектів цифрової нерівності та доступності?
7. Чи є таке застосування прозорим у спосіб, що є зрозумілим і значущим для суспільства? Чи визначено, хто несе відповідальність за помилки, допущені ШІ, та їхні наслідки?
8. Яким чином здійснюється управління даними користувачів для забезпечення їхньої конфіденційності та безпеки?
9. Чи розроблено сервіс ШІ таким чином, щоб не використовувати матеріали, отримані незаконно?
10. У який спосіб стейкхолдери – представники місцевих громад та широкої громадськості – були (або будуть) залучені до розроблення та впровадження ШІ із забезпеченням права спільнот на суверенітет даних (тобто на збереження права власності, контролю та управління даними про себе та свою культурну спадщину)?
11. Яким чином гарантується, що користувачі зберігають свободу дій у своїй взаємодії зі ШІ? Який вплив це має на навички та впевненість користувачів у власних силах?

12. Який вплив це має на зайнятість людей, зокрема щодо можливого скорочення робочих місць або використання нестабільних форм зайнятості?
13. Який екологічний вплив спричинює весь повний життєвий цикл сервісу ШІ, у тому числі енергоспоживання та водокористування?
14. Якщо розробником є третя сторона, яка його бізнес-модель та підхід до відповідальної діяльності?

Сценарії

Наведені нижче сценарії розроблено для того, щоб їх можна було використовувати у запропонованій формі або адаптувати до власних потреб у контексті професійного розвитку. Вони доповнюють попередній перелік запитань [4; 5]. Ми рекомендуємо використовувати їх не лише для індивідуального осмислення, а і як інструмент активізації колективного обговорення та навчання.

Ми закликаємо бібліотекарів використовувати ці сценарії для інтерактивних заходів у своїх бібліотеках – наприклад, під час організації круглого столу, де учасники ознайомлюються з кожним сценарієм і розглядають питання з різних точок зору.

Наші поради щодо фасилітації: **1)** переконатися, що всі учасники розуміють суть запитань; **2)** залучити ширше коло учасників, які обіймають різні посади і представляють різні структурні підрозділи і навіть спеціальності; **3)** розподілити ролі або точки зору так, щоб розглянути сценарій із різних позицій; **4)** задокументувати ключові міркування та питання, які залишаються нез'ясованими; **5)** порівняти власний досвід із досвідом інших бібліотек, які вже використовували ці рекомендації.

Сценарій 1. Підтримка користувачів бібліотек у відповідальному застосуванні генеративного ШІ

Дослідження поведінки користувачів бібліотек свідчать про те, що відбувається низка суттєвих змін, пов'язаних із генеративним ШІ. Багато користувачів звертаються до безкоштовних чат-ботів на основі генеративного ШІ як до першого джерела інформації. Типовою є така реакція: «Це легко і швидко. Це підвищує мою ефективність». Деякі категорії користувачів, наприклад нейрорізноманітні, вважають такі інструменти особливо цінними. Користувачі усвідомлюють окремі проблеми, пов'язані з точністю інформації та залежністю від технологій, однак, схоже, недостатньо обізнані або не виявляють особливого занепокоєння щодо ширших соціальних наслідків.

Частина користувачів також сплачує доступ до кращих моделей задля того, щоб отримати розширені функціональні можливості. Дехто прагне використовувати спеціалізований ШІ для виконання таких завдань, як огляд літератури та аналіз даних.

Спостерігається також тенденція до скорочення використання бібліотечних баз даних – користувачі пояснюють це тим, що вони не можуть конкурувати з простотою використання безкоштовних чат-ботів. Водночас багато хто не може собі дозволити передплачувати всі нові функції, що з'являються в бібліотечних базах даних.

- Які етичні та ціннісні проблеми ви бачите?
- Що б ви зробили?
- Наскільки реалістичним є цей сценарій? Чи є якісь особливості поточної ситуації, які зміщують акценти?

Примітки

1. У чому полягають переваги доступу до знань та їх створення? Чи виправдані зусилля/витрати на їх забезпечення з огляду на пріоритети бібліотеки та наявні альтернативи? Користувачі відчувають переваги від розширеного доступу до знань, однак роль бібліотеки, схоже, частково втрачає своє значення. Бібліотека може переосмислити свою роль.
2. Який рівень точності, актуальності та неупередженості інформації, яку надає ШІ, і яким чином пояснюється цей рівень точності у процесі використання? Наявні дані свідчать, що користувачі лише частково обізнані щодо окремих проблем якості інформації, пов'язаної з генеративним ШІ, – особливо з огляду на розширення комплексу використовуваних застосунків.
3. Яких запобіжних заходів вжито для мінімізації упередженості та відтворення шкідливих стереотипів і хибних припущень? Проблеми, пов'язані з упередженістю, можуть бути менш очевидними для користувачів, ніж проблеми з точністю інформації. Бібліотеці потрібно розробити навчальні матеріали, які допоможуть користувачам виявляти ці проблеми та вдосконалювати запити для їх уникнення.
4. Яким чином ШІ забезпечує захист і підтримку різним інтелектуальним системам та культурному і мовному різноманіттю? Працівники бібліотеки розроблять навчальні матеріали щодо розпізнавання культурних упереджень ШІ та вдосконалення запитів для їх уникнення.
5. Чи може доступність ШІ для зловмисників сприяти поширенню оманливої інформації або цензури?
6. Чи можливе рівноправне користування перевагами ШІ з урахуванням аспектів цифрової нерівності та доступності? Надання рекомендацій щодо конкретних послуг, зазвичай, сприяє зменшенню нерівності.
7. Чи є таке застосування прозорим у спосіб, що є зрозумілим і значущим для суспільства? Чи визначено, хто несе відповідальність за помилки, допущені ШІ, та їхні наслідки?
8. Яким чином здійснюється управління даними користувачів для забезпечення їхньої конфіденційності та безпеки? Хоча користувачів уже було поінформовано про питання захисту даних, вони можуть не повною мірою усвідомлювати всі наслідки в контексті генеративного ШІ.
9. Як здійснюється консультування, визнання та винагородження авторів і власників контенту, який використовується для навчання ШІ? Користувачам може знадобитися навчання з цього питання, особливо стосовно завантаження їхнього власного або захищеного авторським правом контенту, наприклад для реферування або перекладу.
10. У який спосіб стейкхолдери – представники місцевих громад та широкої громадськості – були (або будуть) залучені до розроблення та впровадження ШІ із забезпеченням права спільнот на суверенітет даних (тобто на збереження права власності, контролю та управління даними про себе та свою культурну спадщину)? Користувачам можуть знадобитися додаткові роз'яснення з цього питання.
11. Яким чином гарантується, що користувачі зберігають свободу дій у своїй взаємодії зі ШІ? Який вплив це має на навички та впевненість

користувачів у власних силах? Користувачі сприймають ШІ як інструмент, що просто робить їх «ефективнішими», але які ширші наслідки це має для їхніх навичок, креативності та самостійності?

12. Який вплив це має на зайнятість людей, зокрема щодо можливого скорочення робочих місць або використання нестабільних форм зайнятості? Користувачі можуть бути певною мірою обізнані з цим питанням.
13. Який екологічний вплив спричинює весь повний життєвий цикл сервісу ШІ, у тому числі енергоспоживання та водокористування? Суспільна обізнаність щодо цього питання зростає. Бібліотека буде прагнути забезпечувати, щоб її відданість принципам сталого розвитку послідовно узгоджувалася з практикою використання ШІ.
14. Якщо розробником є третя сторона, яка його бізнес-модель та підхід до відповідальної діяльності? Користувачам, імовірно, також знадобиться навчання з цього питання стосовно конкретних послуг, особливо тих, що надають великі технологічні компанії.

Сценарій 2. Використання генеративного ШІ працівниками бібліотеки

Як керівник, ви дедалі частіше помічаєте, що деякі працівники використовують генеративний ШІ для виконання таких завдань, як написання електронних листів, створення маркетингових матеріалів, реферування та переклад документів, і навіть як перше джерело для підготовки відповідей на довідкові запити. У процесі цього вони набувають корисних навичок.

Інші працівники відмовляються використовувати генеративний ШІ для будь-яких завдань. Вони посилаються на такі проблеми, як точність та «етичні питання», зокрема вплив на довкілля.

Ви плануєте провести семінар, щоб узгодити підходи працівників та, можливо, розробити політику використання ШІ.

- Які етичні та ціннісні проблеми ви бачите?
- Що б ви зробили?
- Наскільки реалістичним є цей сценарій? Чи є якісь особливості поточної ситуації, які зміщують акценти?

Примітки

1. У чому полягають переваги доступу до знань та їх створення? Чи виправдані зусилля/витрати на їх забезпечення з огляду на пріоритети бібліотеки та наявні альтернативи? Схоже, що бібліотека отримує вигоду від використання ШІ працівниками – як з точки зору підвищення внутрішньої ефективності, так і потенційно щодо доступу кінцевих користувачів до інформації, – причому без очевидних витрат. Однак слід врахувати менш помітні наслідки, як це випливає з відповідей на інші питання.
2. Який рівень точності, актуальності та неупередженості інформації, яку надає ШІ, і яким чином пояснюється цей рівень точності у процесі

використання? Працівники повинні ретельно перевіряти якість інформації, яку генерує ШІ. Доцільним може стати розроблення загальних рекомендацій та формулювань промптів для максимально ефективного використання інструментів ШІ. Окремі сценарії використання можуть бути визнані неприйнятними.

3. Які запобіжні заходи вжито для мінімізації упередженості та відтворення шкідливих стереотипів і хибних припущень? Працівникам може знадобитися навчання з виявлення та розпізнавання таких упереджень.
4. Яким чином ШІ забезпечує захист і підтримку різним інтелектуальним системам та культурному і мовному різноманіттю? Працівникам може знадобитися навчання з оцінювання результатів щодо наявності культурних упереджень і з формулювання промптів для їх нейтралізації.
5. Чи може доступність ШІ для зловмисників сприяти поширенню оманливої інформації або цензури?
6. Чи можливе рівноправне користування перевагами ШІ з урахуванням аспектів цифрової нерівності та доступності? Для забезпечення ефективного використання генеративного ШІ може виникнути потреба у навчанні всіх працівників відповідним навичкам.
7. Чи є таке застосування прозорим у спосіб, що є зрозумілим і значущим для суспільства? Чи визначено, хто несе відповідальність за помилки, допущені ШІ, та їхні наслідки? Оскільки в очах користувачів бібліотека може нести відповідальність за помилки, що виникають унаслідок застосування генеративного ШІ, необхідно ретельно оцінити всі можливі наслідки.
8. Яким чином здійснюється управління даними користувачів для забезпечення їхньої конфіденційності та безпеки? Це може викликати занепокоєння у разі, якщо бібліотекарі вводять у систему дані про бібліотеку або про користувачів.
9. Як здійснюється консультування, визнання та винагородження авторів і власників контенту, який використовується для навчання ШІ? Можливо, існують альтернативи поширеним сервісам генеративного ШІ, які дотримуються більш відповідальних підходів. Потенційно можуть виникнути проблеми з авторським правом, пов’язані з використанням зображень, створених генеративним ШІ, наприклад, у маркетингових цілях.
10. У який спосіб стейкхолдери – представники місцевих громад та широкої громадськості – були (або будуть) залучені до розроблення та впровадження ШІ із забезпеченням права спільнот на суверенітет даних (тобто на збереження права власності, контролю та управління даними про себе та свою культурну спадщину)? Можуть існувати альтернативи поширеним сервісам генеративного ШІ, які дотримуються більш відповідальних підходів щодо залучення стейкхолдерів до розроблення і впровадження ШІ.
11. Яким чином гарантується, що користувачі зберігають свободу дій у своїй взаємодії зі ШІ? Який вплив це має на навички та впевненість користувачів у власних силах? Існує ризик поступового зниження рівня кваліфікації працівників внаслідок залежності від використання ШІ.

Слід бути особливо обережними, щоб уникнути передачі процесу ухвалення рішень системам ШІ.

12. Який вплив це має на зайнятість людей, зокрема щодо можливого скорочення робочих місць або використання нестабільних форм зайнятості? Можуть існувати альтернативи поширеним сервісам генеративного ШІ, які використовують досконаліші моделі організації праці.
13. Який екологічний вплив спричинює весь повний життєвий цикл сервісу ШІ, у тому числі енергоспоживання та водокористування? Можуть існувати альтернативи поширеним сервісам генеративного ШІ, які мають кращі показники екологічного впливу.
14. Якщо розробником є третя сторона, яка його бізнес-модель та підхід до відповідальної діяльності? Можуть існувати альтернативи поширеним сервісам генеративного ШІ, які дотримуються більш відповідальних підходів до соціального впливу технологій ШІ.

Сценарій 3. Використання ШІ для підтримки створення метаданих для бібліотечних ресурсів

Бібліотека розглядає можливість реалізації пілотного проєкту із залученням стороннього постачальника сервісів ШІ з метою вивчення того, як ШІ може допомогти у створенні метаданих. Безпосереднім спонукальним чинником є необхідність впоратися з великим накопиченням масивом книжок та інших ресурсів, що очікують на каталогізацію. Водночас вважається, що існує потенціал розширення такого підходу на великі масиви цифрового контенту спеціальних колекцій і дослідницьких даних. Обговорення з іншими установами свідчать, що лише частина процесу створення метаданих може бути легко автоматизована, а контроль якості й надалі потребуватиме участі фахівців бібліотеки.

Деякі співробітники ставляться до проєкту скептично загалом, вважаючи, що це призведе до суттєвого зниження якості метаданих і припускаючи, що це спрямовує бібліотеку на шлях до повної автоматизації.

- Які етичні та ціннісні проблеми ви бачите?
- Що б ви зробили?
- Наскільки реалістичним є цей сценарій? Чи є якісь особливості поточної ситуації, які зміщують акценти?

Примітки

1. У чому полягають переваги доступу до знань та їх створення? Чи виправдані зусилля/витрати на їх забезпечення з огляду на пріоритети бібліотеки та наявні альтернативи? Переваги для доступу до знань потребують уточнення. Існують традиційні підходи до розв’язання проблеми накопичених завдань, зокрема шляхом наймання нового працівника. Можуть також існувати простіші технологічні рішення, здатні забезпечити ті самі переваги з меншими супутніми ризиками.

2. Який рівень точності, актуальності та неупередженості інформації, яку надає ШІ, і яким чином пояснюється цей рівень точності у процесі використання? Необхідно оцінити вплив на точність метаданих.
3. Які запобіжні заходи вжито для мінімізації упередженості та відтворення шкідливих стереотипів і хибних припущень? Існує значний ризик того, що ШІ, розроблений в іншому контексті, не зможе належним чином відобразити різні точки зору.
4. Яким чином ШІ забезпечує захист і підтримку різним інтелектуальним системам та культурному і мовному різноманіттю? Робочі процеси повинні передбачати залучення представників спільноти до перевірки описів ШІ. Працівникам бібліотеки необхідно критично оцінювати результати ШІ на предмет культурних упереджень і західноцентричного світогляду.
5. Чи може доступність ШІ для зловмисників сприяти поширенню оманливої інформації або цензури?
6. Чи можливе рівноправне користування перевагами ШІ з урахуванням аспектів цифрової нерівності та доступності?
7. Чи є таке застосування прозорим у спосіб, що є зрозумілим і значущим для суспільства? Чи визначено, хто несе відповідальність за помилки, допущені ШІ, та їхні наслідки? Бібліотека має взяти на себе прийнятну міру відповідальності за помилки та забезпечити прозорість щодо того, як саме використовується ШІ.
8. Яким чином здійснюється управління даними користувачів для забезпечення їхньої конфіденційності та безпеки?
9. Як здійснюється консультування, визнання та винагородження авторів і власників контенту, який використовується для навчання ШІ?
10. У який спосіб стейкхолдери – представники місцевих громад та широкої громадськості – були (або будуть) залучені до розроблення та впровадження ШІ із забезпеченням права спільнот на суверенітет даних (тобто на збереження права власності, контролю та управління даними про себе та свою культурну спадщину)? У межах реалізації проєкту вкрай важливо забезпечити консультування з представниками різних груп користувачів.
11. Яким чином гарантується, що користувачі зберігають свободу дій у своїй взаємодії зі ШІ? Який вплив це має на навички та впевненість користувачів у власних силах?
12. Який вплив це має на зайнятість людей, зокрема щодо можливого скорочення робочих місць або використання нестабільних форм зайнятості? Можливе спрощення існуючих функцій працівників, але це може призвести до втрати експертних знань та статусу.
13. Який екологічний вплив спричинює весь повний життєвий цикл сервісу ШІ, у тому числі енергоспоживання та водокористування? Від провайдера ШІ слід отримати гарантії щодо дотримання принципів сталого розвитку.
14. Якщо розробником є третя сторона, яка його бізнес-модель та підхід до відповідальної діяльності? Бібліотека має враховувати етичні принципи, якими керується потенційний партнер.

Для підтримки обговорення можна також скористатися контрольним переліком Лі [6].

Від розуміння до дії

Хоча ці рекомендації є лише відправною точкою, наведені в них запитання та сценарії покликані стимулювати критичне мислення та колективні ухвалення рішень щодо ролі ШІ в бібліотечному середовищі. Ми пропонуємо низку рекомендацій щодо роботи зі сценаріями, водночас усвідомлюючи, наскільки цінним є те, як кожна бібліотека вирішить їх використовувати: структуровані дискусії, наради, неформальні бесіди, перегляд стратегій, залучення громади.

Саме тому нам було б цікаво дізнатися, як ці рекомендації застосовувалися у вашому контексті.

Чи допомогли вони зорієнтувати щодо конкретного рішення або спрямувати дискусію? Який формат ви обрали? Який зворотний зв’язок виник за підсумками дискусій?

Ваш досвід матиме важливе значення для розуміння практичної цінності цього документа та покращення його наступних редакцій. Запрошуємо вас поділитися своїми міркуваннями, проблемами та ідеями. Ваші відгуки допоможуть нам зробити наступні версії цього документа більш гнучкими, комплексними та корисними.

Посилання

[1] FAIFE (2020). IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence. https://repository.ifla.org/items/8c05d706-498b-42c2-a93a-3d47f69f7646
IFLA (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and Other Information Workers (Long Version). https://repository.ifla.org/items/6c3d64ed-4eb8-45e4-bb60-9e178aa94cbf
IFLA (2017). IFLA Statement on Digital Literacy. https://repository.ifla.org/items/f47dc600-7bbb-4ae4-b59e-646cc154ba47
IFLA (2024). IFLA Internet Manifesto (2024 Update). https://repository.ifla.org/items/69397ea2-f4f3-49bc-a5ef-342260f7a54c
IFLA (2025). IFLA Statement on Core Principles on Libraries and Copyright https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/3928

[2] Association of Research Libraries (2024). Research Libraries Guiding Principles for Artificial Intelligence, https://www.arl.org/resources/research-libraries-guiding-principles-for-artificial-intelligence

[3] Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature machine intelligence, 1*(9), 389-399.
Corrêa, N. K., Galvão, C., Santos, J. W., Del Pino, C., Pinto, E. P., Barbosa, C., ...& de Oliveira, N. (2023). Worldwide AI ethics: a review of 200 guidelines and recommendations for AI governance. *Patterns, 4*(10).

[4] Cox, A. (2021). Ethics Scenarios of Artificial Intelligence for Information and Knowledge Management and Library Professionals AFTER FEEDBACK. The University of Sheffield. Dataset. https://doi.org/10.15131/shef.data.17081138.v1

[5] Cox, A. (2022). The ethics of AI for information professionals: Eight scenarios. *Journal of the Australian Library and Information Association*, *71*(3), 201-214.

[6] Lee, B. C. G. (2025). The “Collections as ML Data” checklist for machine learning and cultural heritage. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 76*(2), 375-396.

Переклад українською мовою робочої групи
Національної бібліотеки України імені В. Вернадського:

Людмила Дем’янюк (Liudmyla Demianiuk), demianiuk@nbuv.gov.ua – керівник групи,
Юрій Ковтанюк (Yurii Kovtaniuk), y.kovtaniuk@gmail.com,
Лілія Прокопенко (Liliia Prokopenko), prokopenko@nbuv.gov.ua,
Владислав Дем’янюк (Vladyslav Demianiuk), vladyslavdemianiukwork@gmail.com